

darstvu pri izvozu so prevzeli vloge bankirji, v politiki pa jo prevzemajo njihovi pooblaščenici, demokratiški advokati. Ako bo šlo po pravilih demokratskega glasila »Slovenski Narod«, ne dvomimo, da bodo milijonarji prejeli v najkrajšem času vrnjene kavicije, ki so jih vplačali v stanovanjski fond. Uspehi dr. Gosarjevega truda bodo čez noč anulirani, in če pride po par mesecih nov poverjenik, bo moral pričeti pri abc.

Politične vloge so si razdelili naši nasprotniki, z novim naporom so pričeli. V Ljubljani se že poznajo posledice prostega izvoza, zloglasno »Jutro« z Milan Plutovo preteklostjo in njegovo vojaško izvežbanostjo se je pridružilo demokratskim kričanjem, v »Mariboru« mu obeta sekundirati »Tabor« podobnega izvora.

Nov napad pripravljajo slovenski demokrati na neprodirno fronto SLS. Čas za volitve v ustavotvorno skupščino je predurmi, naša stranka se jim zdi še premočna, ne obetajo si uspehov, zato skušajo razredčiti naše vrste z zvijačami.

Demokrati so preložili občinske volitve, naše ljudstvo pa bo preložilo demokratske demagoge s političnega pozorišča v odvetniške pisarne in uredništva liberalnih listov. Naše ljudstvo je pripravljeno, da izvede volitve v ustavodajno skupščino tudi brez volje demokratskih ministrov.

Slovenska vas in slovenska kmetska hiša.

Sestavil prof. D. V.

(Dalje.)

Najvažnejši del kmetskega dvora je stavba, kjer prebiva človek, t. j. hiša, bodisi da stoji sama zase, bodisi da je združena z gospodarskimi poslopji v celoto pod enotno streho.

Gotovo je, kakor smo že omenili, obstojalo človeško stanovanje prvotno iz samo enega prostora, katerega je, posebno v mrzlejših krajih, človek celo delil z živalmi. Da, trdimo celo lahko, da je bil v mnogih slučajih glavni prostor hiše hlev, v katerem je iskal človek zavetišča pred mrzlim podnebjem. To dejstvo opazujemo lahko še dandanes v revnih krajih pri manjkulturnih narodih in tudi pri nas spijo hlapci na kmetih večinoma in celo radi, posebno pozimi, v hlevih, češ da je pri živini topleje.

Polagoma se je človeško stanovanje ločilo od hleva, ali obratno, obstojalo pa je še vedno iz enega prostora, v katerem so kurili na odprtem prosto stoječem ognjišču v svrhu razgrevanja prostora, kuhali in tudi spali ob neugodnem in mrzlem

vremenu. Ker ni imel ta primitivni dom dimnika, si je iskal dim izhoda, kjer je mogel. Uhajal je skozi streho in vrata. Ob vetrovnem vremenu ni bilo samo kurjenje skoraj nemogoče, ali vsaj vsled dima nadležno, ampak tudi zelo nevarno. Z namenom, da bi otežil pristop vetru k ognjišču, je zgradil človek pred svojim stanovanjem zaprt prostor. Nastala je naša sedanja veža ali lopa, enostanična hiša se je razvila v dvostanično. Enostanične, kakor tudi dvostanične hiše z odprtim ognjiščem, brez dimnika imenujemo dimnice.

Enostanične dimnice so dandanes pač že zelo redke, dvostanične so se še deloma ohranile pri alpskih Nemcih in pri Slovencih ob slovensko-nemški meji na Štajerskem, kakor na Kozjaku in na Pohorju, seveda tudi pri drugih narodih. Te dimnice imajo sicer za razgrevanje stanovanjskega prostora lončeno peč, ki pa se kuri v izbi. Tudi kuhajo večinoma na odprtem ognjišču pred pečjo. Na te dimnice nas spominjajo alpske kuhinje, v katerih se kuha samo na odprtem ognjišču. Ohranil se je tu intam celo kotel, v katerem so kuhali jedila, ali pa visi še sedaj od stropa vsaj veriga, na kateri je nekoč visel kotel, dočim so tega sezidali poleg ognjišča. Tovrstne kuhinje so se, razen v Primorju, ohranile tudi še v Julijskih Alpah in v Bohinjski dolini ter sploh tu intam v goratih krajih Slovenije. V slovenskih pastirskih kočah na planinah je kotel še vedno običajna prikazen med kuhinjsko posodo. Tudi na Dolenjskem se poredkoma še uporablja nad ognjiščem viseč kotel, toda le ob slovesnih prilikah, kadar je treba kuhati večje množine in za večje število oseb, kakor ob gostijah, kolinah itd.

Znano je, da si na Primorskem skoraj ne moremo misliti kuhinje brez kotla, toda primorska hiša s kuhinjo vred je drugega izvora in bomo o nji govorili pozneje.

Odprto ognjišče ni bilo za naše mrzlejšje kraje posebno pripravno, ker je pozimi premalo grelo, kar vedo dobro naši Primorci, ko jih ob mrzlejših dneh na eni strani zebe, na drugi strani pa se pražijo. Pa tudi bivanje v dimnicah z lončenimi pečmi ni bilo vsled dima posebno prijetno. Prestaviti je bilo torej treba prostor, kjer se kuri in kuha, ali z drugimi besedami, ognjišče v vežo. S tem je bila dosežena prva udobnost kmetske hiše. Po izbi se je razširjala udobna toplota brez nadležnega trajnega dima, ker se je peč kurila od zunaj in je dim odhajal skoz streho na prosto.

Nemški etnografi trdijo, da so imeli Romani in Germani v starejši dobi posebne prostore, ki so se dali od zunaj kuriti in ki so služili kot kopalne sobe, peči same pa za peko kruha in sušenje sadja. Te stavbe so bile ločene od stanovanjskega prostora

in prvotno skupna posest vse vasi. Pre-možnejši so si seveda zgradili lastne kopalne sobe, katere so si polagoma vsled udobnosti spremenile in preuredili v stanovanja. To je pač mogoče, a vrjetnejše je, da je želja po udobnosti prestavila ognjišče iz izbe v vežo.

Šele sedaj moremo v resnici govoriti o dvostanični hiši, ki obstoja iz izbe in veže, ki je obenem tudi kuhinja. Ta dvostanična hiša je, kakor sta to dokazala vseučiliška profesorja Meringer in Murko, značilna ali tipična ne samo za nemške in slovenske alpske dežele, ampak deloma tudi za balkanske, kakor za Bosno, severni del Srbije in celo za Bolgarsko. Četudi se nam zdi to skoraj neverjetno, je v kljub temu po raziskovanjih dokazano in najboljši dokaz o nemško-slovanski kulturni skupnosti Srednje Evrope.

Kakor je bila veža že prej v topli letni dobi zbirališče družine, se je tudi sedaj, posebno pozimi, zbirala družina okoli domačega ognjišča v veži. Kuhali so še vedno večinoma na ognjišču, saj se je še do današnjega dne ohranil celo kotel, viseč nad ognjiščem. Toda ognjišče je polagoma zgubilo svojo obširnost in se skrčilo do oblike, kakoršno ima še dandanes. Četudi je splošno izginil kotel iznad ognjišča, služi vendar še dandanes ognjišče vsaj v polletni dobi in za malenkostne stvari za kuhanje. V premožnejših hišah je seveda v novejši dobi nadomestil ognjišče moderni štedilnik. Poleg ognjišča vzdignan, seveda obširnejši kotel, služi le še za svinjsko kuhinjo, velika lončena peč pa za pečenje kruha in ogrevanje izbe.

Vsled nevarnosti pred ognjem so tisti del veže, kjer se je kurilo, obokali. Še dandanes najdemo mnogo hiš, pri katerih tvorita sicer veža in kuhinja le en prostor, toda prostor nad ognjiščem je obokan, dočim nima veža mnogokrat niti stropa, da se lahko opazuje iz veže od dima očrnele streha. Pozneje šele se je razvila trostanična hiša, ko so ločili vežo od kuhinje z zidom in z vrati. Kuhinja je dobila še poseben izhod na dvorišče, veža pa se je zelo skrčila na račun kuhinje.

Trostanična hiša znači že precejšen napredek, vendar se je, posebno pri Slovencih razširila v četverostanično. To se opazja na slovensko-nemški meji v Ziljski dolini na Koroškem, kjer so slovenske hiše splošno štiristanične, nemške pa trostanične, torej v starejši, prvotni obliki. Slovenska hiša je namreč dobila na račun izbe nov prostor, pristopen iz izbe, t. j. »kamerca« ali štajerski »štibelc«. Obe besedi sta seveda tujega izvora.

Kamerca ni sicer bistven del kmetske hiše, vendar je precejšnjega pomena, kar je že razvidno iz tega, da je malo sloven-

skih kmetskih hiš brez nje. V kamerco se umakne gospodinja pred porodom, kamerca služi kot prenočišče za tujce, sicer je pa navadno spalnica odrasle kmetke hčere, mnogokrat pa tudi zakoncev samih. Če sta brez otrok. Kamerca se do novejših dobe, dokler niso bile še razširjene majhne litoželezne peči ni kurila, ampak se je segrevala iz izbe, s tem da so puščali vrata odprta. V mnogih hišah je peč tako postavljena, da sega ena polovica v kamerco. V številnih rodbinah tudi štiristanična hiša ni zadostovala. Nastale so vsled tega večstanične hiše z posebnimi stanicami za prevžitkarje, hlapce in deklet. Splošno pa je za vse slovensko ozemlje, izvemši Primorje in deloma Notranjsko, tipična tri- oziroma štiristanična hiša.

Iz navedenega lahko sklepamo, da moremo na slovenskem ozemlju razlikovati tri glavne tipe kmetke hiše in sicer: 1. že precej redke dimnice, 2. dvo- ali večstanične brez dimnice, ki jih imenujemo gornje nemške kmetke hiše, 3. primorsko hišo. Gornjenemška hiša ima zopet tri podtipa, namreč: a) frankovska, b) bavarska, c) alemanska hiša. Za naše pokrajine pride v poštev v največji meri frankovski tip. Ti trije podtipi se v starejši prvotni obliki ne razlikujejo mnogo drug od drugega. Glavni razloček obstoji v razvrstitvi in v številu posameznih prostorov. Število prostorov, kakor tudi njihova razdelitev je seveda odvisna od prevladanja te ali one gospodarske panoge, od obširnosti posestva in od števila družinskih članov.

Za slovensko, kot prehodno ozemlje, je sploh težko določiti pokrajine, v katerih bi izključno prevladoval ta ali oni izmed navedenih tipov. Povsod se kažejo najrazličnejši tuji vplivi. Razen tega ne smemo pozabiti, da sta moderni stavbni red in mestni vpliv uničila deloma tudi na kmetih v marsikaterem oziru tipične kmetke stavbe. Pri zgradbi novih poslopij se pa nikdo ne ozira na praktičen in narodno-umetniški slog kmetkih stavb.

Brez risb je skoraj nemogoče na kratko označiti razlike med posameznimi stavbnimi slogi kmetkih domov. V sledečem hočemo poskusiti, določiti za posamezne slovenske pokrajine najbolj značilne tipe slovenskih kmetkih hiš. Poudariti hočemo še enkrat, da je pri večstaničnih stavbah v največ slučajih značaj stavbe odvisen od gospodarske panoge, ki prevladuje v kakem kraju. Tako na primer ne poznajo starejše stavbe, bodisi tega ali onega tipa, v krajih brez vinske trte kleti v našem pomenu. (Dalje prih.)

O razvoju obrti in trgovine.

(Dalje.)

S tem pa, da so izgubljala koroška mesta svojo veljavo, so se povzdignili razni kraji na bivšem Kranjskem. Središče vsega je bila seveda Ljubljana; tu je bilo kaj živahno, saj so prihajali semkaj tovari in vozovi z Gorenjskega, deloma Koroškega in z vsega Dolenjskega. Valvasor piše o njej: »V mestu prebiva najodličnejše plemstvo, zlasti pa take osebe, ki so v deželni službi, deželni gavar, deželni upravitelj, vicedom, deželni odborniki, uradniki, doktorji prava in zdravilstva, tajniki in slični ljudje. Ljubljana je kakih 50 let sem znatno napredovala tako po lepoti hiš, kakor po številu prebivalcev in vnanjem sijaju. Če si namreč ob začetku tega (17.) stoletja videl v mestu komaj 4 kočije, jih lahko zdaj našteješ čez 50... Poleg visokega plemstva in deželnih uradnikov stanuje v Ljubljani tudi mnogo meščanov in obilo preprostega ljudstva, tako, da najdeš večkrat po 3, 4, celo 5 ali 6 družin v ne posebno prostorni hiši. Vendar je večina meščanov tujcev in redko ostane kaka družina v mestu do 3. rodu, ker se preje odpravijo drugam, nastopijo višje službe, ali pa izmro. Zato najdeš tu: Kranjce, Švabe, Šlezjane, Moravce, Čehe, celo Dance, Pomorice, Holandce in Francoze, tako, da tretji del meščanstva sestoji iz tujcev. Vendar imajo iste običaje, ki se strinjajo z nemškimi. — Čuditi se je, da je v mestu, ki je tako bogato na vinu, najde malo prepira in razprtij, kar je pripisovati čuječnosti oblasti. Sicer število (oboroženih) meščanov ne znaša več ko 500 mož, vendar se v slučaju sile lahko oboroži tri do štiri tisoč prebivalcev. Na čelu jim stoji stotnik, ki se izvoli iz njih srede in je navadno kak za- služni župan. Pomagata mu dva podporočnika in 3 praporščaki, ki zapovedujejo trem četam meščanom, izmed katerih mora biti vsakdo s puško oborožen.« Najbrže je pa segel naš zgodovinopisec v številkah pro- visoko, ker celo sto let pozneje uradni za- piski ne izkazujejo več kot 10.000 prebival- cev.

Promet je bil v tem času že zelo živa- hen. Naš zgodovinopisec ga opisuje s sle- dečimi besedami: »Trgovina je zelo živa- ha, ker stoji mesto v središču raznih dežel in pošilja svoje blago na tri strani. V Italijo pošilja Ljubljana železo, volno, žito, ži- vino in dobiva od nje svilo, sukno, sol, diša- ve in morske ribe. Na Hrvaško izvažajo že omenjeno blago in dobiva zanj kožuho- vino, živino, med in drugo. Na Solno- graško in Bavarsko pošilja vsako leto mnogo cen- tov medu in pripravljane medice. Razen tega pošilja na sever tudi italijansko bla- go, dragocena vina, živo srebro, baker in

dobiva za to volno, ustrojeno usnje in dru- ge za domače gospodarstvo potrebne stvari.«

V Ljubljani je cvetelo poleg že ome- njenih obrti v posebni vrsti še klobučar- stvo, ki pa je zadobilo, če že ne smrtni, vendar pa občutni udarec, ko so Turki za- vzeli Kandijo (Kreto), kamor so ljubljanski klobučarji izvažali svoje produkte v obilni meri. Trgovina pa, ki je bila z Ogrsko zelo živahna, je začela bolj in bolj propadati, ko so Ogrji zavzeli Kanižo. Prej je imela Ljubljana celo lastno papirnico in pred »Nemškimi vrati« v Trnovem, steklar- no, ki sta pa v kratkem času obe preminuli. Ljubljana je vedno bolj in bolj cvetela in ne smemo se čuditi, da so se poleg doma- čih pristnih izdelkov udomačili tudi tuji pod tujim vplivom. Obrt je sicer na prist- nošči nekoliko osiromašila, gotovo pa se je tembolj razvila. Izdelovanje baržuna (žameta), svilenih izdelkov, fine tkanine in damasta so pospešili razni italijanski trgovci; po Nizozemskem in beneškem na- činu so pa izdelovali Ljubljančanje razno- vrstne čipke.

»Drugi meščani, ki niso trgovci,« pra- vi Valvasor, »se živi z delom svojih rok in takih je veliko število. Preprosto ljudstvo pa dela za dnino. V to vrsto spadajo voz- niki, poganjači, posojevalci konj, brodarji, ribiči, drvarji, težaki, vrtnarji in drugi ljud- je... Noša Ljubljančanov je tako dostoj- na, čedna in snažna, da kar nič ne zaosta- jajo za meščani kakkega imenitnega mesta v Nemčiji. Plemiči se nosijo po nemški in francoski modi; v tem ji mslede tudi hčere in žene odličnih meščanov. Navadni jezik v Ljubljani je kranjski (slovenski) in nem- ški, pri plemstvu in trgovcih italijanski. Piše se le v nemškem jeziku.«

(Dalje prih.)

O trošarini.

Dne 25. septembra so stopila v velja- vo nova določila finančnega zakona za leto 1920/21 o davku na poslovni promet. Tro- šarina se je ali izdatno zvišala na že do sedaj trošarini podvržene predmete ali se je pa še na one, ki so bili do sedaj prosti, na novo naložila.

Kriče vedno in vedno, da je draginja že dosegla svoj ekstrem, a kakor nas po- učujejo višji krogi, temu ni tako in še »za- dovoljni« moramo biti, da blago tako ce- neno kupujemo! O, bridka ironija! Obrt- nik, ki si že do sedaj z veliko težavo pre- hranjeval svojce, sedaj jih boš morda bolj lahko, ko bodo cene blagu sameobsebi po- skočile za kakih 50% ali pa še več.

Predmeti, ki jih v naslednjem navaja- mo, so podvrženi trošarini, bodisi da se